

РЕЦЕНЗИЯ

от проф. д. и. н. Александър Григоров Костов за научно-изследователската и преподавателска дейност на доц. д-р Румяна Илиева Прешленова като единствен кандидат в конкурса, обявен в бр. 52 на „Държавен вестник“ от 30 юни 2017 г. за заемане на академичната длъжност „професор“ в професионално направление 2.2. История и археология, научна специалност Нова и най-нова обща история за нуждите на секция "Балканите 1878-1945 г." към Института за балканистика с Център по тракология към Българската академия на науките

Кандидатката отговаря на формалните изисквания за участие в конкурса и е представила необходимите документи, съобразно предписанията в Приложението към Правилника на НС на Института за балканистика с Център по тракология при БАН относно условията и реда за придобиване на научни степени и за заемане на академични длъжности, което личи от приложените автобиография, списък на публикациите, справка за участие в изследователски проекти, научни форуми и преподавателска дейност, авторска справка за научните приноси, копия от публикациите и пр.

През 1986 г. Румяна Прешленова постъпва в Института за балканистика като аспирант/докторант. През 1990 г. защитава успешно кандидатска (докторска) дисертация на тема: „Търговията на Австро-Унгария с балканските страни в края на XIX и началото на XX век“. На следващата година е избрана за научен сътрудник II степен (главен асистент) в секция „Балканите 1878-1945 г.“, където работи и досега. През 2009 г. е избрана за научен сътрудник II степен (доцент).

В конкурса кандидатката участва с научна продукция, включваща 19 публикации, излезли след нейното хабилиране през 2009 г., а именно: една монография, 9 студии и 8 статии, съставителство на един сборник, издаден на английски език, както и 12 рецензии и отзиви в научни издания.

Познавам много добре научната кариера и професионалното развитие на доц. Прешленова и го следя още от самото ѝ постъпване в института, още повече че имаме общи изследователски интереси в областта на социално-икономическата история на Балканите.

Наскоро излязлата монография на Румяна Прешленова (*Австро-Унгария и Балканите, 1878-1912. София, Университетско издателство "Св. Климент Охридски", 2017, 342 с.*) заслужава особено внимание (не само) в контекста на конкурса, тъй като представя най-добре възможностите и натрупания изследователски опит на кандидатката. Поради тази причина се спирам по-подробно на нея. На пръв поглед темата е много позната и като че ли български учен трябва да прояви прекалена самоувереност и дори дързост, за да предложи на публиката собствен, при това оригинален поглед върху нея. При всички рискове да бъде критикуван за различни неща, тъй като темата е огромна и винаги може някой аспект да бъде изпуснат или да изглежда недооценен.

Книгата се състои от въведение, очертаващо най-общо историческите връзки между Балканите и Хабсбургската монархия, шест глави, заключение и библиография.

Глава първа „*Хабсбургската монархия в прехода към модерната епоха*“ представя особеностите в развитието на Хабсбургската монархия в прехода към модерната епоха, които обуславят нейната изключителна активност като Велика сила на Балканите в процесите на разпад на Османската империя и борбата между националните държави за османското наследство. Съвсем основателно, като най-съществени сред тях авторката посочва териториалните загуби на Хабсбургите в Европа, противоречивия престиж на Дунавската монархия като Велика сила, невъзможността ѝ да създаде колониална империя и диспропорциите в икономическото ѝ развитие. В своята съвкупност те повишават значението на Балканите като единствено възможно направление за австро-унгарската експанзия и налагат нуждата от създаване на „стопански колонии“. Коректно са изложени предприетите промени във вътрешнополитическото ѝ устройство, които я превръщат в двуединна държава, с всички произтичащи от това последствия за балканската ѝ политика. Разгледани са разминаващите се интереси на австрийската и унгарската половина на империята в политически и външноикономически аспект. Отделено е нужното внимание на отражението на дуалистичното преустройство върху национализма в Хабсбургската монархия, особено сред чехи, хървати, германоезични австрийци и евреи, както и на произтичащите от това идеи за федерално преустройство на държавата.

Във втора глава е направен много точен анализ на правомощията, дадени на (или по-точно извоювани от) Австро-Унгария на Балканите от Берлинския конгрес, които гарантират нейните стратегически интереси в региона: свързването на Виена и Цариград с железопътна връзка; частичният протекторат на Дуалистичната монархия

над новоприсъединените крайбрежни територии на Черна гора в Адриатика; мандатът ѝ да окупира и управлява Босна и Херцеговина; ролята ѝ в режима на корабоплаването по р. Дунав. Авторката заслужава похвала, че всички те са разгледани в по-широкия контекст на Източния въпрос.

В трета глава е разгледано австро-унгарското управление на Босна и Херцеговина в продължение на четири десетилетия като най-категоричното обвързване на Дуалистичната монархия с Балканите. С вещина са представени вътрешнополитическите и международни аспекти на т. нар. дефанзивен експанзионизъм, разглеждан от авторката и като проява на австро-унгарските амбиции за миротворческа и културна мисия за осигуряване на реда в региона и за приобщаването му към цивилизацията.

Четвърта глава е посветена на Анексионната криза от 1908-1909 г. като критичен момент в балканската политика на Хабсбургската монархия и край на десетгодишното консервативно сътрудничество между Виена и Петербург на Балканите. Много добре е представена реакцията на страните от региона, изразяваща се в редица действия като например бойкота на австро-унгарските стоки и кораби в Османската империя, Сърбия и Черна гора, обвързването на политическите противоречия и икономическите отношения между тях, обявяването на частична военна мобилизация в Сърбия, затвърждаването на образа на Дуалистичната монархия като агресор и враг на балканските народи. Съвсем основателно авторката определя анексията на Босна и Херцеговина и преодоляването на предизвиканата от това международна криза като „пирова победа” за Дунавската монархия.

В пета глава е изследвана търговията на Австро-Унгария с Балканите. Част от изложението като разглеждани проблеми се припокрива с предишни работи на авторката като например докторската ѝ дисертация, но те са доразработени и синтезирани въз основа на нови извори и публикации по темата. Тук авторката демонстрира отличните си познания в тази материя. С право търговските отношения на Дуалистичната монархия с балканските държави са представени като функция от въздействието на засилващия се от края на XIX век митнически протекционизъм и на ветеринарните ограничения, противоречивите интереси на Австрия и на Унгария, първостепенното значение на германския пазар, преплитането на икономически с политически проблеми и стремежа на балканските партньори да увеличат митническите си постъпления и да защитят своята зараждаща се индустрия. Адекватно са представени и някои специфики в двустранните отношения. Така в случая с

България правилно е подчертано голямото значение, което има премахването на непълноправния статус на страната до провъзгласяването на независимостта от Османската империя в резултат на наложените ограничения от Берлинския договор. Търговията на Сърбия с Австро-Унгария е представена с белезите на клиентелизъм, макар и без наличие на формален митнически съюз между двете държави. Оценката на авторката на забележителната търговска активност на Дуалистичната монархия на Балканите идва съвсем естествено, основавайки се на равносметката за търговските договори, конвенции и споразумения, три митнически войни и развитието на стокообмена. Напълно приемам и обяснението, че по-слабият интерес на австро-унгарските капитали към инвестиции на Балканите и относително по-слабото му присъствие в региона в сравнение с други държави от Централна и Западна Европа е в резултат от приоритетното му ангажиране в източната половина на Дуалистичната монархия.

В шеста глава, озаглавена *Статуквото над всичко*, е представено по много добър начин противоречивото отношение на Австро-Унгария към установения с Берлинския договор ред на Балканите. То е анализирано с оглед на съюзническите ѝ отношения с Германия и благоразположението на Великобритания, от една страна, и противоборството и консервативното сътрудничество с Русия и съперничеството с Италия, от друга. Съвсем основателно се разглежда и вторият комплекс от фактори - иредентистките стремежи на националните държави на Балканите и националноосвободителните движения на християнското население, останало под османска власт. Виена и Будапеща отстояват териториалната цялост на Османската империя, подготвяйки мащабно проникване в региона в удобен момент. Същевременно тъкмо Дуалистичната монархия не се противопоставя на Съединението на Източна Румелия и Княжество България в нарушение на Берлинския договор, синхронизира анексирането на Босна и Херцеговина с провъзгласяването на българската независимост и всячески стимулира процесите на национално консолидиране на албанците като стъпка към създаването на тяхна независима държава под австро-унгарски протекторат, за да се осуети подялбата на населението с албанци регион между балканските държави при очертаващия се разпад на Османската империя. Съгласен съм и със застъпената от авторката теза, че запазването на статуквото на Балканите на всяка цена се демонстрира като удобен претекст за защита на интересите на Австро-Унгария, а тъкмо тя извършва или одобрява неговото нарушаване, доколкото това обслужва нейните позиции в региона. Нюансирана е тезата за преекспонираната роля на Австро-

Унгария като източник на вражди и съперничество между балканските държави, като е отчетено обстоятелството, че след Берлинския конгрес сътрудничеството между националните държави на полуострова става все по-проблематично, а това положение с много уговорки се променя едва при подготовката на Балканските войни.

Дуалистичната монархия се възползва от конкуренцията между тях както в търсенето на външни покровители, така и в опитите им да осъществят своите национални програми. Македония се очертава като област, където интересите на Австро-Унгария остро се сблъскват със стремежите на Сърбия, Гърция и България да наложат влиянието си в нея и впоследствие да присъединят максимална част от територията ѝ.

В заключението на монографията са обобщени адекватно основните изводи, отнасящи се до трайните политически, военнoстратегически и икономически интереси на Австро-Унгария на Балканите през последната четвърт на XIX и в началото на XX в. като резултат от комбинирания ефект на очертаните фактори.

Много ценна е и подбраната библиография, която включва обзор на внушителен брой изследвания, като авторката същевременно предлага и възможни теми за бъдещи изследвания и анализ на най-новите дискуссионни въпроси в историографията. Сред тях особено е откроен спорът за това дали и доколко хабсбургската експанзия в Югоизточна Европа е форма на колониализъм, което може да служи като отправно начало за по-нататъшни проучвания.

Полезни за читателя са и приложените статистически таблици за външната търговия на балканските държави с основните им партньори през разглеждания период, които позволяват да се покаже нагледно важното място на Дуалистичната монархия.

Наред с тези думи по съдържанието, искам да отбележа, че се чувстват в известна степен ограниченията, наложени от самия формат на поредицата, в която излиза монографията, с които авторката е трябвало неизбежно да се съобрази. Това се отнася както до обема, така и (до голяма степен) до възприетата структура на труда. Като слабост може да се отбележи липсата в монографията на глава, посветена на културните взаимоотношения между Балканите и Австро-Унгария. Донякъде този пропуск може да бъде обяснен с вече споменатите ограничения, а може би авторката се е страхувала да не „дублира“ някои свои предишни публикации. При евентуално ново издание обаче тя непременно трябва да се съобрази с този пропуск, който се отнася до важен аспект от темата.

Независимо от изказаните забележки, представената монография може да бъде високо оценена не само като синтез на досегашните проучвания на авторката, но и

поради това, че тя дава възможност на бъдещите изследователи „да стъпят” върху нея и да търсят нови подходи или проблеми в тази голяма тема. В такъв смисъл тя е полезна и за по-широка читателска аудитория.

Научно-изследователската дейност на доц. Румяна Прешленова включва и посочените вече 17 статии и студии (с общ обем от 234 печатни страници), десет от които са публикувани в чужбина. Някои от тях са резултат от участието на кандидатката в редица международни проекти и конференции. Всичко това трябва да бъде оценено по достойнство. Тези публикации обхващат няколко тематични кръга:

1. Българо-германските исторически връзки и по-специално дискуссионните моменти за характера на българо-германските отношения от края на XIX в. до края на Втората световна война (№ 1, 9 от приложения списък на публикациите) и българо-германското научно сътрудничество в най-ново време (№ 16).
2. Европейизацията на България и Балканите в края на XIX и началото на XX век (№ 3, 5, 8, 13, 15, 17).
3. Национализъм и национална идентичност (№ 4, 8, 17).
4. Виена като място за формиране на балканските елити до края на Първата световна война и през Втората световна война (№ 2, 6, 11, 12).
5. Опитите за балканско сътрудничество между двете световни войни (№ 7, 14).

Споменатите публикации са свидетелство за разширяващия се тематичен обхват на изследванията на Румяна Прешленова, а също и за нейната призната компетентност. В тях тя дава своя теоретичен и фактологичен принос по редица въпроси от такива важни теми.

Оценка за работата на кандидатката са и многобройните цитирания, включително и мои, в български и чужди издания. Към научно-изследователската дейност на доц. д-р Румяна Прешленова трябва да се добавят и участията ѝ в национални и международни проекти, включително като ръководител, а също и като експерт в редица конкурси.

Наред с научно-изследователската дейност на доц. д-р Румяна Прешленова, трябва непременно да се вземе предвид с оглед на настоящия конкурс и преподавателската ѝ активност, която се изразява във водения от 2010 г. лекционен курс в Софийския университет „Св. Климент Охридски” на тема „Политически модели

на Балканите до Втората световна война“, както и към Центъра за обучение към Българската академия на науките. В обхвата на нейната преподавателска дейност се включват още редовни консултации на докторанти от Австрия, Германия, САЩ и Чешката република по молба на научните им ръководители по време на тяхната проучвателска работа и специализациите им в България. Румяна Прешленова е автор и на два раздела в учебното помагало за Лятната ученическа академия на тема „Балканите от древността до наши дни“ през 2017 г. и участва като преподавател в същата (№ 18, 19 от приложения списък на публикациите).

Всичко изложено дотук ми дава основание да подкрепя напълно безспорната кандидатура на доц. д-р Румяна Прешленова за заемане на академичната длъжност „професор“ в Института за балканистика с Център по тракология при БАН и като член на Научното жури за конкурса ще гласувам тя да бъде предложена за избор от Научния съвет на Института за балканистика с Център по тракология при БАН.

София, 10. 11. 2017

проф. д. и. н. Александър Костов